

ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВЕ МИСТЕЦТВО ТА ДИЗАЙН У ТРУДОВІЙ ПІДГОТОВЦІ УЧНІВСЬКОЇ І СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Володимир ТРОФІМЧУК

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО- КОНСТРУКТОРСЬКИХ ЗНАТЬ ТА УМІНЬ СТАРШОКЛАСНИКІВ В ПРОЦЕСІ ТРУДОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Для ефективного процесу формування художньо-конструкторських знань та умінь необхідно чітко визначити мету, завдання, принципи діяльності учнів, вибрати ефективний педагогічний інструментарій і створити відповідні умови. Всі ці фактори взаємозалежні й повинні діяти в комплексі, тобто утворювати педагогічну систему. В статті здійснена спроба об'єднати вищеперераховані фактори у вигляді структурно-функціональної моделі.

В умовах входження України в Європейський освітній простір виникає необхідність пошуку шляхів розвитку творчої особистості з високим рівнем духовності і культури, спроможної самостійно приймати нестандартні рішення, генерувати власні ідеї, гнучко реагувати на зміни обставин і самій їх творити тощо. У зв'язку з цим змінюється ціль та завдання трудової підготовки учнівської молоді. Перед усім висувається ідея виховання нетрадиційного ставлення до процесу виконання трудових завдань. Разом із посиленням політехнічної спрямованості змісту технічних знань, практичних умінь і навичок, розвитку технічного мислення, просторової уяви, пізнавальних інтересів сучасна школа повинна виховувати естетичні і художні смаки, художньо-конструкторські знання та вміння художньої творчості учнів. У художній технічній творчості відображається художнє конструювання — специфічний вид діяльності, в процесі реалізації якого художня і технічна творчість акумулюється в єдиний процес перетворення, вдосконалення дійсності.

Досвід трудового навчання школярів і роботи дитячих технічних гуртків вказує на необхідність ознайомлення учнів з елементами дизайну та художньо-конструкторської діяльності. Школярі повинні не тільки копіювати моделі технічних пристроїв, а й вирішувати більш складні задачі — створювати моделі за власним задумом, а це вимагає відповідних знань, навичок та умінь. Людина, котра володіє художньо-конструкторськими знаннями та вміннями, здатна творчо, активно і незалежно мислити, розуміти основні технічні і наукові проблеми, самостійно використовувати у творчому проектуванні досягнення сучасної техніки і нові матеріали, розглядати об'єкти творчості як образи і функції культури, зможе в подальшому працювати на певному рівні, який відповідає вимогам сучасного суспільства.

Процес формування художньо-конструкторських знань та умінь учнів є педагогічно організованим, а тому ефективність його значною мірою визначається відповідністю дидактико-методичного забезпечення соціальному замовленню, прогностичною спрямованістю його мети й організації навчально-виховного процесу. В зв'язку з цим процес розвитку особистості учня має певним чином відображати завдання, зміст, дидактичні умови, методи, організаційні форми навчання та систему управління цим процесом.

ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВЕ МИСТЕЦТВО ТА ДИЗАЙН У ТРУДОВІЙ ПІДГОТОВЦІ УЧНІВСЬКОЇ І СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Щоб з'ясувати значення дизайн-освіти для формування художньо-конструкторських знань та умінь в історичному контексті, нами проаналізовано праці з психології творчості С. Альтшуллера, В. Моляко, Т. Рібо, П. Якобсона та ін.

З формуванням та розвитком художньо-конструкторських знань, умінь та дій учнів пов'язуються гуманістичні підходи до формування особистості в роботах сучасних зарубіжних науковців Ч. Гейтскелла, С. Джуларда, Д. Дьюї, В. Кільпатрика, А. Маслоу, Х. Ланнаха Ж. Піаже, В. Франкла, Б. Фуллера та ін.

Питання вдосконалення змісту й методики трудового навчання з урахуванням художньо-конструкторського підходу досліджували І. Волощук, Р. Захарченко, Н. Знамеровська, Г. Левченко, В. Сидоренко, Д. Сингаївський, Д. Тхоржевський та ін.

М. Кириченко, В. Павлюк, І. Риндін, Л. Риндіна, А. Терентьєв та інші вчені вивчали різні аспекти формування художніх і конструктивних умінь у студентів та випускників художньо-графічних факультетів педагогічних ВНЗ, а також вчителів початкових класів.

В нашому дослідженні зроблена спроба побудови структурно-функціональної моделі формування художньо-конструкторських знань та умінь старшокласників, яка базується на принципах сучасної освітньо-виховної парадигми та дидактико-методологічних засадах.

Це здійснено на основі аналізу дидактичних систем і систем, які характеризують технічну творчість як складову трудового навчання [2; 3; 5; 8; 9; 10], Модель представлена на рисунку 1.

Вона побудована на принципах: інтеграції, диференціації (за рахунок варіативних навчальних планів, програм, посібників, факультативів, спецкурсів, індивідуалізації, міжпредметних зв'язків); збагачення змісту та надання навчальному процесу творчої спрямованості (через включення до його змісту художньо-конструкторських ситуацій, переходу від пасивних інформаційних методів навчання до спеціальних); цілісності і водночас розчленування експериментального процесу (з одного боку, художньо-конструкторські знання та вміння формуються системним впливом педагогічних засобів, а з іншого — кожний компонент структури вміння вимагає спеціальних засобів для його формування). Вважаємо, що модель — це сукупність оптимальних впливів на учнів старших класів, які забезпечують найбільш повний і якісний розвиток творчого потенціалу учнів, сприяють формуванню художньо-конструкторських знань та умінь.

При розробці вказаної моделі ми враховували емпіричний досвід історично віддалених освітніх технологій. В педагогічній практиці минулого так чи інакше ідея формування художньо-конструкторських знань та умінь школярів висвітлювалася у навчальних технологіях шкіл С. Френе, вальдорфській школі Р. Штайнера, Дальтон-плану, хоч і без вживання терміна “художньо-конструкторські”. Архітектурним макетуванням, декоративно-прикладним мистецтвом, дизайном, ліпленням і малюванням, художньою обробкою різних пластичних матеріалів учні вальдорфської школи займаються не лише на спеціальних заняттях. “Ці види занять органічно влітаються у тканину будь-якого уроку і сприяють вихованню та розвитку волі, почуттів, мислення учнів”, відзначає В. Ронкій [11, 129]. Вальдорфська виховна технологія сьогодні поширюється і в Україні.

Варто зазначити, що в основу нашої моделі покладені важливі положення щодо побудови чотириелементної системи змісту середньої освіти, розроблені В. Краєвським та М. Скаткіним [8]. Її основними елементами є: мета і завдання, зміст навчання, його принципи, методи, форми та засоби навчання. Відображені в нашій системі також положення про засоби конструкторської діяльності, сформульовані В. Качневим, до яких він відносить “процес розв'язування конструкторських задач з урахуванням формування конструкторських знань та умінь, ... із застосуванням знань з інших предметів ...” [6, 26]. Підґрунтям для розробки моделі процесу формування художньо-конструкторських знань і умінь старшокласників є новітні теорії особистості — “психології особистісних конструктів” [9], “теорії конструктивного інтелекту” [10], які в аспектах наукового і художнього пізнання взаємодоповнюють одна одну.

ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВЕ МИСТЕЦТВО ТА ДИЗАЙН У ТРУДОВІЙ ПІДГОТОВЦІ УЧНІВСЬКОЇ І СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Психолого-педагогічна основа для взаємодоповнення “теорії конструктивного інтелекту” і “психології особистісних конструктів” — процес проектування. Ми враховували наукові положення про сутність проектування як “впорядкування і гармонізування смислів відображення відповідно до мети дій або діяльності людини” [1, 49]. “Одне з найпростіших і найбільш розповсюджених спостережень стосовно проектування, на якому сходиться багато авторів, полягає в тому, що проектування включає в себе три основні стадії: аналіз, синтез і оцінку (“розчленування конструкторських завдань на частини”, “поєднання частин по-новому”, “вивчення наслідків від практичних впроваджень нової конструкції”)), — вказує Дж. Джонс [4, 91]. Проектування є сукупністю і послідовністю емоційних, розумових та психомоторних дій, внаслідок яких створюються образи, схеми, макети матеріальних предметів. “Перед людиною відкриваються можливості конструювати і створювати, будувати і розглядати предмети і явища з елементів відомого і усвідомленого — в межах потенційної здійсненності” [1, 49]. “Межі потенційної здійсненності” у художньому конструюванні визначаються рівнями сформованості художньо-конструкторських знань та умінь, а зазначений шлях проектування пов’язаний з активізацією уяви, а отже, із творчістю художника-конструктора (дизайнера), якими є школярі за своїми природними прагненнями у пізнанні довкілля.

Оскільки ми розглядаємо лише педагогічно організований процес формування художньо-конструкторських знань та умінь, то визначимо його основні елементи, які базуються на розроблених у сучасній педагогіці принципах навчання та виховання при застосуванні відповідних засобів навчання, форм та методів, прийомів тощо.

Проаналізуємо кожен з елементів моделі процесу формування художньо-конструкторських знань та умінь старшокласників.

Метою профільного навчання старшокласників є забезпечення загальноосвітньої підготовки учнів, їхньої поглибленої допрофесійної підготовки, спрямування їх на життєве та професійне самовизначення. Мета навчання, таким чином, є як мислимо кінцевим результатом. Оскільки художньо-конструкторська творча діяльність передбачає не тільки конструювання і створення дизайн-проекту, а, що більш важливо, сприяє зближенню загальноосвітньої і професійної школи, підготовці до життя і праці в сучасних умовах, тому доцільно говорити про навчальний, розвивальний та виховний аспекти мети.

На основі аналізу педагогічно-методичної літератури, вимог до профільної та допрофесійної підготовки старшокласників ми дійшли висновку, що метою художньо-конструкторської діяльності старшокласників є розвиток їх самостійної творчої активності. У результаті цієї діяльності створюється дизайн-проект, який розглядається нами як самостійно розроблений і виготовлений учнем від ідеї до її втілення, має суб’єктивну чи об’єктивну новизну та особистісну чи соціальну значимість. У результаті цього на кожному етапі проектування виробу творча активна діяльність школярів вимагає від них використання набутих знань, навичок та умінь.

Досягнення поставленої мети, звичайно, конкретизується в завданнях художньо-конструкторської діяльності старшокласників (загальноосвітніх, практичних та виховних), які ми частково вже розглядали [13].

Загальноосвітні завдання полягають у тому, щоб:

- сприяти активному засвоєнню учнями творчих методів художнього конструювання та професійної мови дизайнера;
- сприяти учням в опануванні засобами вираження своїх думок, технічної мови креслень, проєкцій, схем, планів, нарисів, прийомами ескізування, методом макетування.

Практичні завдання:

- формувати уміння та навички використання нових інформаційних технологій в процесі пошуку найбільш раціональних варіантів рішень конструкційно-оздоблювальних матеріалів і деталей зовнішнього оформлення та об’ємно-просторового і графічного

**ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВЕ МИСТЕЦТВО ТА ДИЗАЙН У ТРУДОВІЙ
ПІДГОТОВЦІ УЧНІВСЬКОЇ І СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ**

проектування, деталізації форм виробів, розрахунків економічного обґрунтування запропонованої конструкції тощо;

– формувати вміння самостійно використовувати у проектуванні досягнення сучасної техніки і нові матеріали, які використовуються художниками-конструкторами професіоналами.

Виховні завдання:

– сприяти розвитку сприйнятливості, художньо-просторового мислення, естетичного смаку, творчої конструктивної уяви та інтуїції, творчих здібностей, гостроти сприймання та емоційного відгуку на явища навколишнього світу, систематичному підвищенню художньо-конструкторської майстерності;

– розвивати пізнавальну й творчу активність, виховувати в старшокласників любов до праці, спонукання до свідомого вибору професії та початкової професійної підготовки.

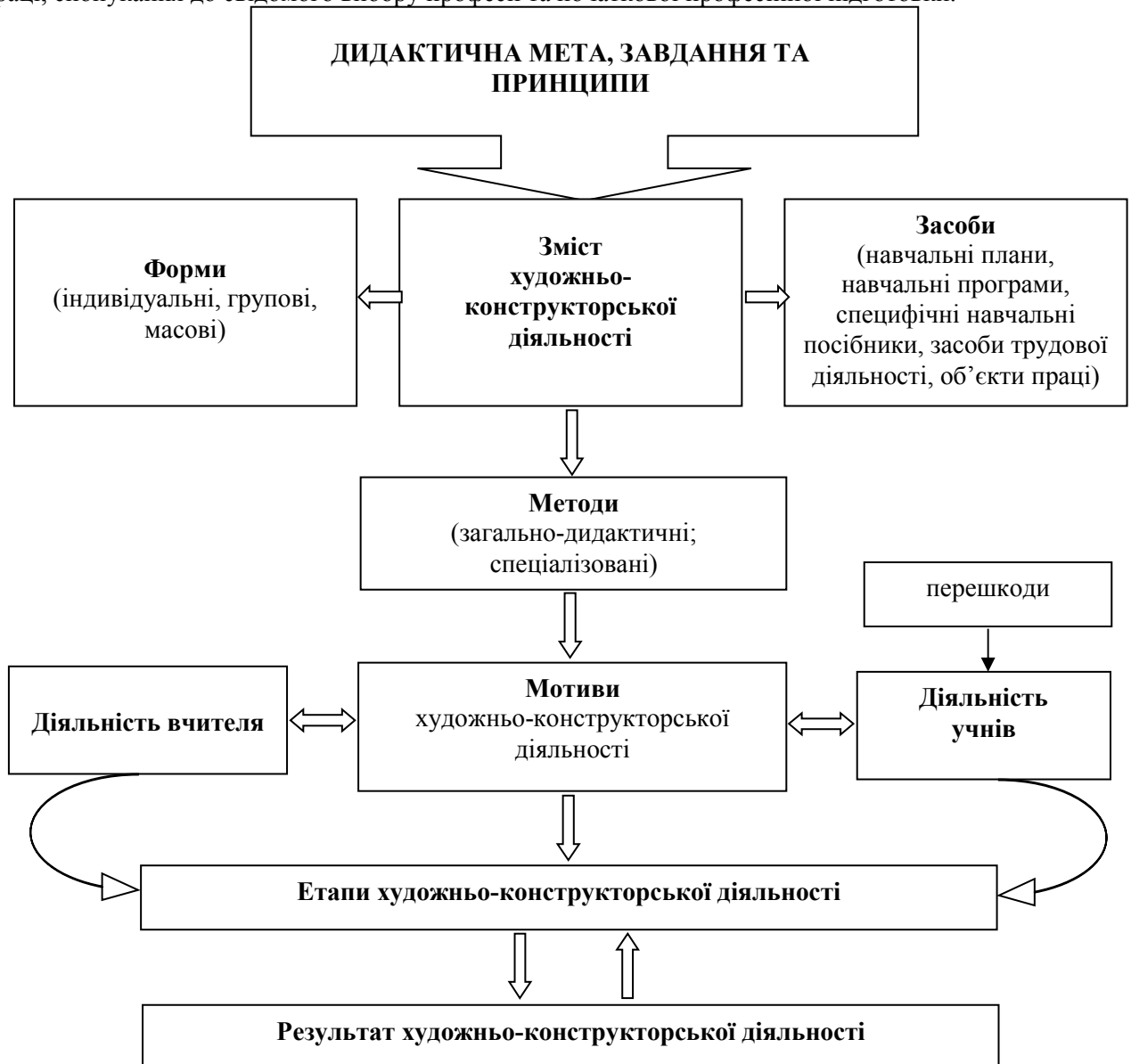

Рис. 1. Структурно-функціональна модель формування художньо-конструкторських знань та умінь старшокласників

Досягнення мети та вирішення поставлених завдань реалізується на основі певних, чітко сформульованих головних положень, названих принципами навчання. Дидактичні принципи однакові для всіх навчальних дисциплін, але застосування їх при вивченні окремого предмета має свої особливості. Зміст дидактичних принципів достатньо повністю розкрито в працях

ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВЕ МИСТЕЦТВО ТА ДИЗАЙН У ТРУДОВІЙ ПІДГОТОВЦІ УЧНІВСЬКОЇ І СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

вчених-педагогів (П. Атутова, Ю. Бабанського, Л. Занкова, В. Полякова, М. Скаткіна та ін), а тому детально зупинятися на їх перегляді немає потреби. Основоположними для нашого дослідження є політехнічний принцип, принцип науковості, принцип поєднання навчання з виробничою працею та принцип профорієнтаційної спрямованості. Дидактичні принципи визначають зміст, організаційні форми та методи навчальної роботи школи відповідно до цілей виховання та закономірностей процесу навчання.

Відомими дидактами В. Краєвським, І. Лернером, М. Саткіним розроблена та обумовлена чотирьохкомпонентна структура змісту навчання в загальноосвітній школі. Згідно із розробленою концепцією зміст освіти вони визначають як “педагогічно адаптовану систему знань, навичок та вмінь, досвіду творчої діяльності та досвіду емоційно-вольового відношення, засвоєння якої покликано забезпечити формування всебічно розвинутої особистості, підготовленої до відтворення (збереження) та розвитку матеріальної та духовної культури суспільства” [5, 103]. Як видно з цього визначення, зміст освіти складається з наступних чотирьох компонентів: система знань, система вмінь та навичок (інтелектуальних та творчих); основні якості творчої діяльності; система норм ставлення людей до світу та один до одного (емоційно-цілісний компонент). Всі ці компоненти представлені в змісті художньо-конструкторської діяльності старшокласників.

Крім цього, при відборі змісту ми скористалися науково обґрунтованими критеріями відбору змісту навчального матеріалу, відображеними в науковій літературі [2; 5; 6; 7; 8; 10 та ін.], та звели їх до таких:

- 1) критерій цілісного підходу до художньо-конструкторської діяльності старшокласників, видокремлення головного й суттєвого в змісті освіти;
- 2) критерій відповідності віковим особливостям старшокласників, визначеному навчальним планом часу, їх інтересам, нахилам і здібностям;
- 3) критерій відповідності наявної матеріально-технічної та методичної бази школи з урахуванням реальних перспектив її розвитку;
- 4) критерій врахування вітчизняного та міжнародного досвіду творчої діяльності та формування художньо-конструкторських знань та умінь;
- 5) критерій належності до змісту художньо-конструкторської діяльності: узагальненість для переносу знань в діяльність, практична значущість тощо.

Значне місце в структурі моделі формування художньо-конструкторських знань та умінь старшокласників відведено процесуальному блоку, де обґрунтовано найбільші змістові форми організації, методи та засоби навчання.

Оскільки художньо-конструкторська діяльність учнів є одним з видів навчально-виховної роботи і підпорядковується закономірностям загальної дидактики, при формуванні художньо-конструкторських знань та умінь є потреба користуватися загальнодидактичними методами навчання (інформаційно-рецептивним, репродуктивним, проблемного викладання, евристичним і дослідницьким), які застосовуються при навчанні будь-якому предмету й обумовлені характером пізнавальної діяльності, що залежить від змісту навчання [2; 8; 10]. Ці методи реалізуються на різному рівні складності як змісту освіти, так і процесу навчання та залежать від рівня підготовки учнів.

Не зменшуючи значущості загальнодидактичних методів навчання, не можна залишити поза увагою спеціалізовані (локальні) методи художньо-конструкторської діяльності, специфіка яких полягає в поєднанні наукового та художньо-технічного мислення. Ці методи спрямовані переважно на творчий процес інтелектуальної діяльності учнів:

- *метод аналогії* (дає позитивний результат на початковому етапі художньо-конструкторської діяльності з розробки моделей виробів, коли відбувається поступове накопичення знань, формування навичок та умінь. Він заснований на копіюванні, тобто опануванні традиційними основами художнього проектування моделей);
- *метод клаузур* (використовується на етапі творчого пошуку);

ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВЕ МИСТЕЦТВО ТА ДИЗАЙН У ТРУДОВІЙ ПІДГОТОВЦІ УЧНІВСЬКОЇ І СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

- *метод “проб і помилок”* (становить основу початкового ескізування);
- *метод теорії графів* (використовується для зображення проектної ситуації);
- *метод “послідовних поступок і наближень”* (становить зміст проектування в стадії творчої розробки і застосовується при оцінці результатів обробки алгоритму з комплексу критеріїв);
- *метод еkleктики* (використовується при виконанні проектування моделі “за стилем” якогось традиційного проекту. Відбувається механічне поєднання художнього моделювання з аналогіями сучасних моделей. Особливо це помітно в недотриманні традиційних конструкторських технологій);
- *метод гармонізації і пропорціонування форм* (використовується для уточнення композиційного ладу (структури));
- *метод асоціації* (виражається на вищому, завершальному етапі навчання — у процесі виконання учнями творчих завдань. Цей метод розвиває волюві якості учнів, вчить їх продуктивному мисленню та евристичній творчій діяльності, необхідній для розробки художньо-конструкторських проблем);
- *метод робочого макетування* (впроваджується на всіх рівнях навчання і всіх етапах проектування);
- *метод математичного моделювання* — основа оптимального проектування [13].

До засобів, які забезпечують навчально-виховний процес, разом з іншими компонентами системи ми віднесли: навчальні плани, навчальні програми, специфічні навчальні посібники, апаратуру для подання та відтворення інформації, засоби трудової діяльності, об'єкти праці, макети тощо. Вищенаведена класифікація технічних засобів навчання відображає специфіку навчально-виховного процесу в технічній творчості учнів. Оскільки, на відміну від інших дисциплін, де спеціальними навчальними посібниками є слайди, діафільми, спеціальні зошити або картки, у нашому випадку маємо справу скоріше із об'єктами конструювання та виготовлення, застосування яких допомагає формувати безпосередньо або опосередковано художньо-конструкторські знання та уміння.

Навчально-виховний процес художнього конструювання включає як діяльність педагога-художника (викладання), так і діяльність учнів (учіння). Якщо розглядати взаємини педагога і учня з позицій кібернетичних понять як дві системи — “регулятор” (педагог-художник) і “регульований об'єкт” (учні), то їхні взаємини є мотивованою дією однієї системи на іншу шляхом прямих і зворотних зв'язків. Механізм зворотних зв'язків між учнем і педагогом-художником, як видно з рисунка, забезпечує виконання на різних етапах послідовних операцій: цілеспрямовану творчу діяльність при мінімумі “перешкод” — похибок у створенні учнем (групою учнів) індивідуального дизайн-проекту з наступним втілення його в конструкційному матеріалі реального зразка.

Розробляючи експериментальну модель формування художньо-конструкторських знань та умінь старшокласників, ми враховували чотири основні якісно відмінні (різні) та взаємодіючі етапи:

- 1) *підготовчий етап* вивчення програми-завдання, збору та перетворення необхідної інформації і вироблення цільової настанови;
- 2) *етап творчого пошуку* ідеї-задуму проектного рішення, який містить три послідовні фази (виконання клаузури (від лат. *clausula* — короткочасна творча вправа), ескізу-ідеї (форескізу) та початкового (первинного) ескізування);
- 3) *етап творчої розробки* та вдосконалювання прийнятого ескізу до стадії ескізного проекту — процес власне проектування. Кожному етапові розробки навчального проекту відповідає визначений структурний рівень рішення моделі і його впорядкованості на основі досвіду і здатності передбачати майбутні результати учнем і керівником. Вплив особистості педагога-художника, його творчого досвіду та інтуїції на результат творчого процесу істотний;

ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВЕ МИСТЕЦТВО ТА ДИЗАЙН У ТРУДОВІЙ ПІДГОТОВЦІ УЧНІВСЬКОЇ І СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

4) *заключний етап* полягає в оцінюванні робіт та підведенні підсумків [12].

Організований таким чином процес навчального проектування буде мотивацією для вибору старшокласником професії, яка пов'язана з художньо-конструкторською діяльністю, застосуванням творчого технічного мислення та засобів дизайну.

Отже, на основі аналізу дидактичних систем трудового навчання нами побудована структурно-функціональна модель процесу формування художньо-конструкторських знань та умінь старшокласників, яка передбачає таку організацію навчально-виховного процесу, теоретичною основою якого є сукупність педагогічних умов, що дають змогу здійснювати системний, педагогічно доцільний взаємозв'язок між змістом, формами, методами та компонентами художньо-конструкторської діяльності старшокласників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абульханова К. А. и др. Психология и педагогика. — М.: Совершенство, 1998. — 318 с.
2. Атутов П. Р., Бабкин Н. И., Васильев Ю. К. Связь трудового обучения с основами наук: Книга для учителя. — М.: Просвещение, 1983. — 128 с.
3. Андрианов П. Н. Развитие технического творчества в трудовом обучении учащихся общеобразовательной школы. — Дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. — М., 1985. — 332 с.
4. Джонс Дж. К. Методы проектирования. — М.: Мир, 1986. — 324 с.
5. Дидактика средней школы: Некоторые проблемы современной дидактики. Учеб. пособие для слушателей ФПК директоров общеобразовательной школ и в качестве учеб. пособия по спецкурсу для студентов пед. ин-тов / Под ред. С. Н. Скаткина. — М.: Просвещение, 1982. — 319 с.
6. Качнев В. И. Теория и практика формирования и развития у школьников конструкторских знаний и умений: Дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02. — Казань, 1982. — 448 с.
7. Кравченко Т. В. Оновлення змісту трудового навчання учнів 10–11 класів середньої загальноосвітньої школи // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методи навчання у підготовці фахівців: методологія, досвід, проблеми: Зб. наук. праць — Вип. 2. У 2-х ч. — Ч. 1. / Редкол.: І. А. Зазюн (голова) та ін. — Київ-Вінниця: ДОВ Вінниця, 2002. — С. 216–220.
8. Краевский В. В., Скатки Н. М. Содержание общего среднего образования. Проблемы и перспективы. — М.: Знание, 1981. — 96 с.
9. Пиже Ж. Избранные психологические труды. — М.: Просвещение, 1966. — 654 с.
10. Поляков В. А. Проблема развития современной системы трудового обучения учащихся средней общеобразовательной школы: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук. — М., 1979. — 40 с.
11. Ронкин В. Н. Путешествие в Вальдорфскую школу или лекарство от самообмана // Частная школа. — К. 1993. — № 5. — С. 129–136.
12. Трофімчук В. М. Етапи художньо-конструкторської діяльності старшокласників. // Трудова підготовка в закладах освіти. — 2006. — № 1. — С. 33–37.
13. Трофімчук В. М. Організаційні форми та методи художньо-конструкторської діяльності старшокласників // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. — Вип. 34. — Рівне: РДГУ, 2006. — С. 67–72.
14. Трофімчук В. М. Психолого-педагогічні особливості організації художньо-конструкторської діяльності старшокласників у процесі їх трудової підготовки // Молодь і ринок. — 2006. — № 8. — С. 96–99.

Леся ГУЦАН

ВИХОВАННЯ У ДІТЕЙ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО УКРАЇНСЬКИХ ТРУДОВИХ ТРАДИЦІЙ У ПРОЦЕСІ ХУДОЖНЬО-ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розкривається зміст та педагогічні засоби виховання молодших школярів ціннісного ставлення до українських народних традицій у процесі художньо-трудової діяльності. Експериментальні результати засвідчили про ефективність реалізації розробленого змісту впродовж трьох етапів (емоційно-спонукальний, інформаційно-пізнавальний, конструктивної дієвості). Реалізація кожного з етапів передбачала інтегрування змісту предметів “Я і Україна” (Навколишній світ), з